

JOGSZOCIOLÓGIAI ELŐADÁSOK

EGYETEMI JEGYZET

Szerkesztette:

Bencze Mátyás – Vinnai Edina

A kötet szerzői:

**Badó Attila – Bencze Mátyás – Elek Balázs
Nagy Zsolt – Vinnai Edina**

Az itt közölt rész tartalma:

A jogszociológiai vizsgálódások célja és jellemzői

A jegyzet papírra nyomtatott változata eredetileg megjelent:

Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

Ez a kivonat a jegyzet egy fejezetét tartalmazza, melyet a szerzők és a szerkesztők engedélyével a **győri SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának hallgatói számára** tettünk közzé a *Jogszociológia 2.* című tárgy tanulmányozásához.

Győr, 2017

Tartalom

Bencze Mátyás:	<i>A jogszociológiai vizsgálódások célja és jellemzői</i>
Bencze Mátyás:	<i>A jogalkalmazási folyamat szociológiai vizsgálata</i>
Bencze Mátyás:	<i>A jogi alapelvek érvényesülésének szociológiai feltételei Magyarországon</i>
Badó Attila – Bencze Mátyás:	<i>Területi eltérések a büntetéskiszabási gyakorlat szigorúságát illetően</i>
Vinnai Edina – Elek Balázs – Bencze Mátyás:	<i>A bírói ténymegállapítási folyamat szociológiája</i>
Vinnai Edina:	<i>Joghoz való hozzájutás</i>
Vinnai Edina:	<i>A professzionális jogalkalmazás alternatívái</i>
Vinnai Edina:	<i>Jogismeret, jogi attitűd, jogtudat</i>
Nagy Zsolt:	<i>A jogászképzés néhány szociológiai aspektusa</i>
Nagy Zsolt:	<i>A globalizáció és a jog</i>

A jogszociológiai vizsgálódások célja és jellemzői (Bencze Mátyás)

1. A jogszociológia szerepe a joggyakorlat megismerésében

2000. március 1. napján hatályba lépett a magyar Büntető Törvénykönyv azon módosítása, amelyik szigorúbb rendelkezéseket írt elő az ítélezők számára. Ezek között volt az ún. „középmértékes” szabály [Btk. 83. § (2) bek.], amely kimondta, hogy a bíróságnak a szabadságvesztés-büntetés kiszabásakor a törvényes büntetési keret középmértékéből kell kiindulnia. Az addigi gyakorlat ugyanis az volt, hogy a bíróságok az ilyen esetekben a büntetési tétel alsó határához közeli büntetéseket szabtak ki. A várt eredmény (a büntetések szigorodása) azonban elmaradt. A bírói gyakorlat határozottan szembeszegült a törvényi rendelkezéssel és annak céljával. Olyannyira, hogy a Legfelsőbb Bíróság egy iránymutató döntésében kimondta: „A Btk. 83. §-ának a módosított (2) bekezdése - amely a határozott időtartamú szabadságvesztés kiszabása esetén a büntetési tételkeret középmértékét tekinti irányadónak - nem érintette a Btk. 83. §-a (1) bekezdésének a rendelkezését, vagyis a bíróságnak a büntetés törvényben írt keretein belül, az egyéniesítés követelményét alapul véve kell kiszabnia a tetтарыыos büntetést.”¹

A jogszociológiai tanulmányok elején értelemszerűen az első kérdés, hogy mi is az a jogszociológia, és mivel foglalkozik. Amint a jogszociológia elnevezés is sugallja, ez a tudományág a szociológia szempontjai és módszerei szerint vizsgálja a jogot. A kérdés az, hogy mit értünk szociológiai szempontokon és módszereken. A fent idézett példa talán segít a megértésben. Ha közelebbről megvizsgáljuk az esetet, akkor azt látjuk, hogy a törvényhozás alkotott egy egyértelmű, kötelezőnek szánt rendelkezést. Ezt a rendelkezést azonban egy másik jogi autoritás – a bíróság – deklaráltnan figyelmen kívül hagyta. Arról van tehát szó, hogy a rendelkezés formálisan *érvényes* volt (a hatályban lévő jogszabályoknak megfelelően jött létre), azonban mégsem *érvényesült*, mert nem befolyásolta a bírói gyakorlatot. Milyen típusú vizsgálódások lehetnek segítségünkre abban, hogy feltárjuk e jogi rendelkezés hatástalanságának okait? Talán nem kell különösebben bizonygatni azt, hogy a tételes jogi tudományok nem képesek e jelenség magyarázatára. A

¹ Lásd BH 2001. 354. számú jogeset. A példában említett szabályt 2003-ban hatályon kívül helyezték, majd 2010-ben (nem függetlenül a politikai változásoktól) ismét bevezették. A büntetések szigorodásáról az eltelt időben nem készült felmérés.

probléma megoldásához olyan megközelítésre van szükség, amely a jog működésének elemzésekor a „hivatalos” jogon túl képes azt is figyelembe venni, hogy milyen az a közeg, amelyben érvényesülnie kell az adott jogi előírásnak. A jogi gyakorlatot befolyásoló társadalmi tényezők feltérképezésére pedig a *szociológiai módszer* kínálja magát, mivel ez a tudomány szakosodott a társadalmi törvényszerűségek feltárására.

Az általános szociológia az „ember” tudományos módszerrel történő megismerésének igényéből fakadt, amelynek pedig egy ősi emberi tulajdonság, a kíváncsiság a mozgatórugója. Biztosan járt már úgy mindenki, hogy jártában-keltében, vagy buszon, vonaton utazva unalmában a többi embert figyelte, és megpróbálta elképzelni az illető gesztusai, ruházata, beszédmódja, viselkedése alapján, hogy mivel foglalkozik, milyen életet élhet, mi a foglalkozása, milyen társadalmi környezetből származik. A szociológia ennek a természetes emberi kíváncsiságnak a tudományos tükröződése. Ahogyan mi a fenti szituációban az egyes emberek életéről próbálunk képet alkotni bizonyos kívülről is észlelhető jellemzők alapján, úgy a szociológusok az egész társadalomról, vagy annak egy szegmenséről, csoportjáról próbálnak szintén tapasztalati megfigyelésekre támaszkodva, azokat általánosítva, illetve szintetizálva valamilyen leírást adni, és bizonyos jelenségekre magyarázatot keresni.

A neves francia szociológus Émile Durkheim (1858-1917) egyik fontos meglátása azon a megfigyelésen alapult, hogy az eltérő vallási felekezethez tartozó csoportok tagjai között időben viszonylag állandó eltérés mutatkozik az öngyilkosságok számában. Tudjuk azt, hogy az öngyilkosság személyes tragédia, amelyben nagy szerepet játszik az egyén pszichikai adottsága, az, hogy miképp reagál bizonyos problémákra, kihívásokra. Azonban mindenképp elgondolkoztató, hogy az öngyilkosok száma a különböző családi állapotú és más-más vallási felekezethez tartozó embercsoportok között eltérő. Durkheim ebből azt a következtetést vonta le, hogy az öngyilkossághoz vezető okokat jelentősen befolyásolják olyan társadalmi tények, amelyek objektívek – ha ugyanis abból indulunk ki, hogy az emberek születéskori lelki jellemzői nem függenek attól, hogy később milyen felekezethez tartoznak majd, akkor nyilván az egyén pszichikumán kívüli objektív tények okozzák a számarányok eltéréseit. Az ilyen jellegű a társadalmi tények és az azok közötti összefüggések feltárását tartotta Durkheim a szociológia feladatának.²

A jogszociológia ugyanezt az elemző és magyarázó tevékenységet végzi el a jogi jelenségek vonatkozásában. A jogszociológia érdeklődésének homlokterében azok a jog létezésével összefüggő jelenségek, illetve problémák állnak, amelyek nem magyarázhatóak a jog saját előírásaival, kategóriáival, illetve az ezek közötti összefüggésekkel (ahogyan az öngyilkosságok alakulása sem magyarázható csupán belső, lelki tényezőkkel). Ezek az előírások, kategóriák és összefüggések hordozzák a jog sajátosságait, ugyanakkor nem tudják kényszerítő erővel

² Részletesen lásd Émile Durkheim: *Az öngyilkosság*. (Ford.: Józsa Péter) Osiris, Budapest, 2003.

meghatározni azt, hogy miként érvényesül majd egy-egy adott jogi rendelkezés a gyakorlatban, de azt sem, hogy milyen szerepet tölt be a jog a társadalom egészének működésében.

A fenti példára visszatérve: a szociológiai megalapozottságú vizsgálódások lehetnek képesek feltárni azt, hogy milyen mozzanatok játszhattak szerepet a bírói kar ellenállásában. Ezek lesznek azok a tényezők, amelyek a jog mindenki számára hozzáférhető, nyilvános forrásaiból (jogszabályokból, bírói esetgyűjteményekből, kommentárokból) nem ismerhetők meg, mégis döntő mértékben befolyásolják a jog arculatát. De a jogszociológia ennél többet is tehet, továbbra is a fenti példánál maradva, megmutathatja azt, hogy miért lett viszonylag enyhe a büntetés kiszabási gyakorlat, vagy milyen társadalmi következményei lehetnek annak, ha szigorúbban vagy az elnézőbben ítélik a bírók. Sőt, általánosabb szinten azt a kérdést is megválaszolhatja, hogy a jogászai szakma tagjai mennyire követik a társadalomban élő értékítéleteket, illetve mennyire szakadtak el azoktól.

2. Jogszociológia és jogelmélet

Az előző alfejezetből kitűnik, hogy a jogszociológia nem más, mint a jog általános magyarázatára irányuló egyik törekvés. Ha ez így van, akkor felmerülhet az a kérdés, hogy miként határolható el a jogszociológia a *jogelmélettől*, amelynek ugyancsak a jogi jelenségek mögötti általános összefüggéseket keresi. A következőkben először áttekintjük, hogy a tudománytörténetben milyen megoldások születtek erre a problémára, majd a kísérletek tanulságait levonva újrafogalmazzuk a kérdést, és ez alapján egy másfajta elhatárolási szempontrendszerrel mutatunk be. Mindezek során láthatóvá válik az is, hogy mi jellemzi a jogszociológia módszereit, szemléletét és melyek vizsgálódásainak fő területei.

2.1 Az elhatárolás hagyományos útjai

2.1.1 A vizsgálódások tárgya alapján történő elhatárolás

A jogszociológia intézményes művelésének kezdete, és önálló tudományággá válása a XIX. század végére és a XX. század elejére tehető. Ekkor úgy tűnt, hogy az elhatárolás egyértelmű és problémamentes lehet. A jogszociológia a jogászok jogával, azaz a jogi normával és a jogdogmatikával³ foglalkozó jogtudománnyal,

³ A jogdogmatika a jog fogalmi rendszerének megalkotására és fejlesztésére, valamint a jog működtetésének vizsgálatára irányuló tudományos tevékenységet jelent. Bővebben lásd

illetve az ezt megalapozó jogelmélettel *szemben* határozható meg. E törekvés háttérében a korabeli jogtudomány jogfogalmának „életidegen” mivoltával szembeni ellenérzés húzódott meg. Az akkor domináns jogelmélet a jogot az állam által alkotott, illetve az állam által kikényszerített normák rendszerével azonosította, azaz a jog fogalmát az *eredet* („pedigré”) alapján határozta meg. Ezzel a fogalommal az volt a probléma, hogy nem adott választ számos olyan jelenségre, amelyik nem tartozott ebbe a körbe, mégis jogként beszélünk róla. Ilyen például a nemzetközi jog, melyet nem egy állam alkot, vagy a szokásjog, amely nem állami jogalkotási termék, és sokszor nem is áll mögötte állami szankció.

A jogszociológia egyik alapító atyja, az osztrák származású Eugen Ehrlich (1862-1922), a csak a „jogászjogra” figyelő jogtudománnyal szemben fogalmazta meg, hogy „*a jogtételt nem merev dogmaként, hanem eleven erőként kell kezelni. A tudománynak az a feladata, hogy úgy ábrázolja a jogot, ahogy érvényesül.*”⁴ Kortársa, a német Hermann Kantorowicz (1877-1940) szerint a „jogtétel” mögött a realitás áll, és nem a „fogalmi jogászat” hozza létre a jogot.⁵ A jogszociológia tárgyát ebben a megközelítésben tehát azok a szabályok képezik, amelyek *ténylegesen befolyásolni* tudják az emberek magatartását (élő jog), és nem azok az előírások és fogalmak, amelyeket a törvények vagy a jogtudományi tárgyú művek tartalmaznak (papírjog).

Az egyik legnagyobb hatású, és a jogszociológia klasszikusaként is számon tartott múlt századbéli német társadalomtudós, Max Weber (1864-1920) szerint a jogszociológia, szembeállítva a jogtudománnyal „*azt kérdezi: mi történik valamilyen közösségen belül ténylegesen azért, mivel valószínű, hogy a közösségi cselekvésben részes emberek [...] ezt vagy azt a rendet szubjektíve érvényesnek tekintik és gyakorlatilag akként kezelik, azaz saját cselekvésüket eszerint irányítják.*”⁶ Ez a felfogás azt a következményt is maga után vonta, hogy a jogszociológia nem csupán a „hivatalos” jog ténylegesen is ható (érvényesülő) részét tekintette a tárgyának, hanem sok esetben azokat a magatartási mintákat is, amelyek egy adott közösségben ténylegesen meghatározzák az emberek cselekvéseit – akár az állami joggal szemben is.⁷

A magyar jogi népszokások kiváló kutatója, Tárkány-Szücs Ernő (1921-1984) jegyezte fel, hogy egyes kis, Duna melletti halászfalvakban még a XIX. században is alkalmazta közösség a kéz levágását, mint büntetést azzal szemben, aki halászhálót lopott.⁸ Mondani sem kell, hogy az állami jog akkor már régen nem ismerte ezt a szankciót, sőt ennek végrehajtása számított

ezen fejezet 2.2.1. pontját.

⁴ Lásd Eugen Ehrlich: Szabad jogtalálás és szabad jogtudomány. (Ford.: Endreffy Zoltán) In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 95. o.

⁵ Lásd Hermann Kantorowicz: Küzdelem a jogtudományért. (Ford.: Endreffy Zoltán) In: *Jog és filozófia...* 112. o.

⁶ Lásd Max Weber: Jogszociológia (Ford.: Józsa Péter – Sajó András) In: *Jog és filozófia...* 141. o.

⁷ Lásd Eugen Ehrlich: A jogszociológia megalapozása. In: *Modern polgári jogelméleti tanulmányok*. MTA, Budapest, 1977. 63-79. o.

bűncselekménynek. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az ilyen falvakban élők életét ez a szokás mennyire alapvetően határozta meg, akkor érthetővé válik, hogy miért látták fontosnak a jogszociológia egyes képviselői, hogy kiterjesszék vizsgálódásukat ezekre a területekre is.

Ezt a felfogást fejlesztették tovább az amerikai jogi realisták, akik a jog fogalmának *funkcionális* megközelítését dolgozták ki. E szerint a jogot a társadalom működésében betöltött szerepe, funkciója alapján lehet elhatárolni más jelenségektől. Ennek megfelelően minden olyan szabályrendszer jognak minősül, amely alkalmas a társadalmi kontroll ellátására. Ebbe beletartozik a szokásjog, nemzetközi jog, vagy az egyes államokon belüli kisebbségek saját szabályai, de akár a nagy vállalatok belső szabályzatai, esetleg a helyi maffia főnökének utasításai. Ilyen módon egy társadalomban akár több versengő jogrendszer is létezhet egymás mellett. A funkcionális megközelítés hiányossága az, hogy nagyon nehéz tisztázni az egyes jogrendszerek közötti viszonyt, nem tud arra választ adni ez az elmélet, hogy mikor, melyik jognak kell engedelmessé válni, melyik az a jogrendszer, amely a legfőbb autoritással rendelkezik. Arra sem kínál megoldást, hogy milyen kritériumok alapján dönthetjük el, melyik szabályrendszer éri el a jog szintjét. Ez azért jelenthet gondot, mert a szociológiai logika mentén haladva a családban kialakult szokásokat, vagy akár egy iskolai osztályon belül rögzült cselekvési mintákat is jognak tekinthetünk. Ha az ilyen jelenséget is a joghoz soroljuk, az nyilvánvalóan ellenkezik a hétköznapi nyelvhasználatunkkal, amely ezekben az esetekben egyáltalán nem beszél jogról. Nem tisztázott tehát az, hogy egy adott normarendszer mikor érdemli meg a jog elnevezést.

A modern jogelmélet a két előző meghatározási mód problémáira reflektálva egy olyan jogfogalmat dolgozott ki, amelyik a jogot nem az eredete, és nem is pusztán a társadalmi funkciója alapján különítette el más társadalmi jelenségektől. Annyiban merített a korabeli jogszociológia elméletekből, hogy a jogot is *társadalmi gyakorlatnak*, és nem jogi normák vagy fogalmak rendszerének tekintette. Ezáltal a jog meghatározásába beépült egyfajta „szociológiai minimum”.⁹ E szemlélet első képviselője az angol Herbert Hart (1907-1992) volt, aki maga is deklaráta, hogy fő műve tekinthető „leíró szociológiai” jellegűnek. Ő a jog fogalmának keresésekor már nem a jogi norma sajátosságainak vizsgálatára helyezte a hangsúlyt, hanem a társadalom tagjainak a szabályokhoz való viszonyára.¹⁰ A mai vezető jogelméleti törekvések képviselői közül már senki nem tagadja annak fontosságát, hogy a jogot társadalmi alkotásként, és nem kizárólag normák rendszereként kell tanulmányozni. Amiben viszont a Hart utáni jogelmélet meghaladta a csak a funkcióra koncentrált szociológiai jogfogalmat az volt, hogy a jogot el tudta választani a társadalmi kontroll más formáitól. Jognak a társadalmi

⁸ Lásd Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 568. o.

⁹ A kifejezés Szilágyi Pétertől származik. Lásd uő: *Jogbölcselet és politikai filozófia*. In: Szigeti Péter (szerk.): *Leviatán*. UNIVERSITAS-GYŐR Kht., Győr, 2005. 168. o.

¹⁰ Lásd Herbert L. A. Hart: *A jog fogalma*. (Ford.: Takács Péter) Osiris kiadó, Budapest, 1995. 9. o., 101-120. o.

irányításnak azt az eszközrendszerét tekinti, amely egy speciális *módon* keresztül valósítja meg a kontrol funkciót. A jog legitim (erkölcsileg elismerésre méltó) módon szolgáltat kötelező cselekvési indokot a címzettek számára. Ezért nem tekintjük jognak a maffia főnökének utasításait, vagy egy helyi kiskirály „parancsait”, szemben egy alkotmányos demokrácia törvényeivel.

Azzal, hogy a jogelmélet elfogadta ezt a megközelítést, az a megkülönböztetési stratégia is kudarcot vallott, amelyik a jogi és a társadalmi folyamatok elválaszthatóságára épült. A jogelmélet többé nem volt elhatárolható a jogszociológiától azon az alapon, hogy elvonatkoztat a jog társadalmi jelenség mivoltától, és azt valamilyen a realitástól elszakított akarattal, paranccsal, vagy normával azonosítja.

2.1.2 A fennálló joghoz való viszonyulás szerinti megkülönböztetés

Meg kell vizsgálnunk azt a lehetőséget is, mely szerint azon az alapon különíthetjük el a jogelméletet és a jogszociológiát, hogy a jogelmélet csupán magyarázni, megérteni akarja a „jogi jelenséget”, míg a jogszociológiai megközelítéshez egy erőteljes kritikai attitűd kapcsolódik. Ez a megkülönböztetés azon alapul, hogy a jogelméletet gyakran a jogász szakma önmagáról alkotott képeként jelenítik meg, amelyhez képest a jogszociológia egy külső, kritikai nézőpontot vesz fel, és éppen a jogász önképet veti össze a jog valódi társadalmi szerepével és hatásaival.¹¹

Tény, hogy a jogszociológia történetében nyomon követhető egy markáns kritikai attitűd.¹² Ennek egyik iránya a *jogot helyettesítő* jogszociológia, amelynek célja, hogy a bevett jogi módszereket hatékonyabb, tudományos alapú megoldásokkal váltsák fel. Ezek a javaslatok irányulhatnak egyrészt a jogalkalmazás reformjára, például azáltal, hogy rámutatnak, a bírónak inkább gazdaságossági, hatékonysági megfontolások alapján kellene döntenie (a jog gazdasági elemzése), vagy ajánlhatják azt, például a kábítószerrel kapcsolatos cselekmények esetében, hogy a szigorúbb büntetés helyett inkább felvilágosítással, neveléssel, megelőzéssel próbálkozzon az aktuális kormányzat. De ide sorolhatjuk az amerikai Jerome Frank (1889-1957) jogi realizmusát, aki a modern technika, és a pszichológia módszerének alkalmazását ajánlotta a klasszikus bírósági bizonyítási eljárás megreformálására (a bizonyítás problémáira a ... fejezetben mi is kitérünk). Ő a fennálló, „hivatalos” jogi berendezkedésről meglehetősen rossz véleménnyel volt, és az USA jogrendszerét az egyetemi oktatástól kezdve az esküdtszék intézményéig szenvedélyes kritikával illette. Az utóbbiról például

¹¹ Ilyen célt tulajdonít a jogszociológiának Roger Cotterrell: A jog szociológiai fogalma. (Ford.: Szilágyi István) In: Szabadfalvi József (szerk.): *Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996. 60. o.

¹² Ennek bemutatására lásd Pokol Béla: *Jogszociológiai vizsgálódások*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003. 12-13. o., ill. 18-21. o..

ekként vélekedett: „Az esküdtszéki bíraskodás, mint tények megállapítására szolgáló módszer elavult és [...] magától értetődően abszurd – olyannyira, hogy semelyik ügyvéd, bíró, tudós, bírósági írnok, de még szakács vagy autószerelő sem gondolna arra soha, egy pillanatig sem, hogy az említett módszert alkalmazza tények megállapítására saját ügyeiben.”¹³ Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a jog által megvalósítandó célokkal (a társadalom rendjének fenntartása) ez a megközelítés is azonosulni tud, csak éppen úgy vélik a képviselői, hogy a szociológia módszerei hatékonyabban szolgálhatják ezek elérését.

A kritika attitűd másik megnyilvánulása radikálisabb változásokat sürget. Ez az egyes jogi eszméket, illetve magának a jognak az eszméjét is pusztán társadalmi produktumnak tekinti, tehát a jog céljait, a jog által képviselt értékeket is szociológiai vizsgálat tárgyává teszi, és nem fogadja el azokat magától értetődőkné, ahogy azt az előző irányzat teszi. Ez a törekvés egyrészt irányulhat arra, hogy egyes jogi eszmék szociológiai hátterét feltárja és rámutasson arra, hogy milyen társadalmi közeghez kötődött azok létrejötte, (például miért tartjuk ma a nyugati típusú jog egyik fő értékének az emberi szabadság biztosítását, és miért nem tekinti ugyanezt mindenek felett álló jogi értéknek a muzulmán jog). Ennél is fontosabb azonban, hogy ez a jogszociológiai megközelítés magát a jogot sem tekinti állandónak, hanem azt bizonyos társadalmi kihívásokra adott válaszként értelmezi, és létezését egyáltalán nem tartja a társadalmi lét nélkülözhetetlen kellékének. Egy ilyen megközelítés vezette abban Karl Marxot (1818-1883), hogy azt mondja, lesz olyan fejlődési periódusa a társadalomnak, amikor már nem lesz szükség a mai értelemben vett jogra. A marxi teóriában a jog a mindenkori uralkodó osztály eszköze az elnyomott rétegek féken tartására, ezért ha nem lesznek uralkodó és elnyomott társadalmi osztályok, akkor nyilván az elnyomó jellegű jogra sem lesz szükség.

Eszre kell azonban vennünk, hogy a kritikai beállítódás hiánya vagy megléte nem lehet egy tudományág megkülönböztető ismérve. A tudományos kutatásnak elsődleges célja ugyanis az, hogy tárgyukról – meghatározott módszerekkel – igaz ismereteket szerezzenek, és ezeket összefüggésbe hozzák egymással (többek közt ettől lesz egy megismerési tevékenység tudományos). Ettől a céltól függetlenül természetesen motiválhatja a megismerést az, hogy az eredményeket később valamilyen kritika bázisaként használják fel, mint ahogyan az sem kizárt, hogy utólag kapcsolódik ilyen szándék a tudományos megállapításokhoz. A jogszociológia esetében is van tehát lehetőség a kritikai attitűdöt nélkülöző kutatásokra, és a jog nem szociológiai jellegű vizsgálatai is szolgálhatnak a fennálló joggal szembeni bírálat eszközeiként.

A jogszociológia esetében beszélhetünk például a fennálló jogi berendezkedést támogató törekvésekről is. Ez arra irányul, hogy a jogintézmények, jogi szabályok társadalmi következményeit, társadalmi környezetét, illetve okait feltárja. Ezáltal

¹³ Lásd Jerome Frank: Az esküdtszék. (Ford.: Badó Attila) In: Badó Attila (szerk.): *Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt*. Válogatott írások. Szent István Társulat, Budapest, 2006. 56-57. o.

segítséget nyújt a jogászoknak egy adott jogintézmény fejlesztéséhez, vagy valamely jogi rendelkezés megváltoztatásához. Ezt a fajta szemléletet képviselik azok a kutatások, melyek arra irányulnak, hogy megvizsgálják egy-egy intézmény vagy törvény bevált-e, érvényesül-e, az emberek hozzáigazítják-e a magatartásukat vagy pedig elkerülik az intézmény alkalmazását. Az ilyen kutatások azonosulnak a jogászok, illetve a jogalkotók céljával, a jog főbb elveivel, értékeivel és e célok eléréséhez a jogot megfelelő eszköznek tartják, így közvetlenül vagy közvetve a jogászai munka hatékonyabbá tételét szolgálják.

A jogszociológia egyik kedvelt témája az ún. jogtudat kutatás, amikor a társadalom tagjainak jogismeretére, és joghoz való viszonyát mérik fel és elemzik. Ez a téma önmagában semleges a létező jogi berendezéssel szemben, és az már egy másik kérdés, hogy az eredmények felhasználhatók egy bírálathoz is.

2.2 Jogászai és szociológiai jogelmélet (nyilvánosság – racionalitás – jog)¹⁴

Az eddigiek alapján konstatálhatjuk, hogy az elsőként vizsgált elhatárolási stratégia a jogelméleti gondolkodásban bekövetkezett fordulat miatt elavulttá vált, a második pedig eleve egy esetleges szempontra épült. A kísérletek tanulságai a kérdésfeltevés átfogalmazásának szükségességére utalnak. Joggal mondhatjuk ugyanis hogy a jogelmélet és a jogszociológia egyaránt a jog iránti elméleti érdeklődés kifejeződése, tehát ebben az értelemben mindkettő jogelmélet. Ezt a megállapítást azoknak a szociológiai indíttatású törekvéseknek a jelenléte is alátámasztja, amelyek, mint majd látni fogjuk, a klasszikus jogelméletekkel azonos elvontsági szinten álló teóriát alkottak a jog magyarázatára. Valójában tehát arról van szó, hogy a jogelméleten belül kell különbséget tennünk annak egyes ágai között. A megkülönböztetés a vizsgálódások perspektívájának szétválaszthatóságán alapulhat, magyarul azon, hogy milyen szemszögből tekint a kutató a jogra, mint a vizsgálódás tárgyára.

A kutatások perspektívája alapján a *legáltalánosabb szinten* megkülönböztethetünk jogászai és nem-jogászai jogelméleteket. A *jogászai jogelméletek* a jogot a jogi gyakorlatokban használt fogalmak (jogosultság, kötelezettség, büntetés, szerződés stb.) elemzésén keresztül próbálják leírni, tehát közel maradnak a jogászai gyakorlathoz, elsősorban annak magyarázatára törekednek, hogy mit jelent a jog nevű társadalmi gyakorlat az abban résztvevők számára. Módszerüket az jellemzi, hogy „rácsatlakoznak” a gyakorlatra, és a résztvevők kijelentéseinek, cselekvéseinek értelmezésén keresztül próbálnak leírást adni a jogról. A jogászai jogelméletek középpontjában ezért a jog normativitása áll, mivel a joggyakorlat legfontosabb sajátossága az, hogy kötelező erejű cselekvési

¹⁴ Ezt a megkülönböztetést jelentős részben egy olyan gondolatmenetre alapozzuk, amely Bódi Mátýástól származik, lásd uő: *Jogelmélet és gyakorlati filozófia*. Bódi Kiadó, Miskolc, 2004. 436-437. o.

indokokat szolgáltat a gyakorlatban részt vevők számára (pl. jogszabályokon vagy bírói ítéleteken keresztül).

A *nem-jogászi jogelméletek* nem kapcsolódnak közvetlenül a jogi gyakorlatokhoz, más látószögből elemzik a jogot. Ezek a megközelítések nem a jognak a gyakorlat során megnyilvánuló értelmét keresik, hanem azt egy meghatározott, előre adott szemléletmód kategóriáin, fogalmain keresztül vizsgálják. Ez tipikusan úgy történik, hogy más, a jogtól eltérő jelenségek megismeréséhez használt módszereket alkalmaznak a jog leírásához. Így fontos ismereteket szerezhetnek a jogról, de nem arról, hogy annak melyek a sajátos, lényegi vonásai (pl. miben áll a jog normativitása), hanem arról, hogy milyen kapcsolatban van más jelenségekkel. Ilyen nem-jogászi jogelméletet jelenít meg például a „jog és irodalom” elnevezésű tudományos vállalkozás, amely az irodalomelmélet eszköztárát használja a jogban is megjelenő értelmezési problematika alaposabb megismeréséhez.¹⁵

A jog szociológiai elemzése szintén egyike a nem-jogászi jogelméleteknek, ami azt jelenti, hogy a jog jelenségvilágát az általános szociológia tudományos törekvései felől, és módszereinek igénybevételével kívánja megismerni.

A jogászi és a nem-jogászi elméletek perspektívája közti különbséget egy másik társadalmi gyakorlathoz, a futballra vonatkozó példával illusztrálhatjuk. Ha létezne a „futball elmélete”, akkor annak „futballista futball-elmélete” legáltalánosabb szinten azzal foglalkozna, hogy feltérképezze, milyen szituációkban használják a játékosok, és a játékvezető azokat a szavakat, mint „gól”, „les”, „piros lap”, „kapus”, „partvonal” stb. Ezek magyarázatából következtethetne arra, hogy melyek a futball alapvető jellemzői (a jog vonatkozásában ez a jogászi jogelmélet célja is). Egy kívülállóval egy ilyen elmélet tudná megértetni a futball lényegét, egy ilyen magyarázat birtokában tudná elhatárolni azt más játékoktól. A „nem futballista futball-elméletek” más perspektívából közelíthetnének a futballhoz. Egy szociológiai jellegű elmélet például leírhatja azt, hogy milyen társadalmi okok miatt játszik ezt a játékot az emberek (kikapcsolódás, a feszültségek levezetése, társasági élet, stb.), miért lett széles körben népszerű ez a sport, vagy milyen a hatása a korrupciónak a profi futballra, esetleg azt, hogy milyen szociális interakciók játszódnak le egy csapaton belül. Fontos látnunk, hogy egy ilyen megközelítés is értékes információkat szolgáltat a futballról, ám ezek a vizsgálódások mindenképp feltételezik, hogy legyen valamilyen előzetes képünk arról, hogy mi is valójában a futball nevű játék. Ennek tisztázásában viszont az előző elmélet nyújthat segítséget. (A futball esetében azért nincs a valóságban szükségünk ilyen elméletre, mert annyival egyszerűbb gyakorlat, mint a jog, hogy lényegének megértéséhez nem szükségesek tudományos módszerek.)

Ez az analógia rávilágít arra is, hogy a jogászi jogelméletek és a szociológiai indíttatású vizsgálódások nem a tárgyakat tekintve határolhatóak egymástól, mindkettő egyformán társadalmi alkotásnak tekinti a jogot, a két tudományterület

¹⁵ Az irányzat bemutatásához lásd Maria Aristodemou: A jog és irodalom tanulmányozása: irányok és kapcsolódások (Ford.: Bódig Mátyás) In: *Mai angol-amerikai...* 167-198. o.

közötti valódi eltérés abból adódik, hogy mást szeretnének megtudni a jogról. Aforisztikus tömörséggel megfogalmazva: amíg a jogelmélet inkább azt kutatja, *miben különbözik* a jog más társadalmi jelenségektől, mi a sajátossága, addig a jogszociológia arra kíváncsi, hogy *miként kapcsolódik* a jog más társadalmi jelenségekhez, hogyan függ össze azokkal.

Kérdés, hogy mit jelent voltaképpen ez az eltérő perspektíva? Mit tanulmányoz a jogelmélet, és mit a jogszociológia? A jogelmélet kiindulópontja, hogy a jog azért különböztethető meg a többi társadalmi jelenségtől, mert az abban résztvevők sajátos értelmet tulajdonítanak neki. A jogelmélet számára ezért a jognak a nyilvános (bárki által megismerhető) és racionális (a józan ész segítségével felfogható) oldala válik fontossá, ebben a dimenzióban kereshetők ugyanis azok az indokok, amelyek a racionális módon viselkedő emberek számára igazolhatóvá teszik a más társadalmi gyakorlatoktól megkülönböztethető jogi gyakorlatok létrehozását és fenntartását. Az ember egyik alapvető jellemzője ugyanis, hogy igényli: számára felfogható és elfogadható legyen bármilyen rá vonatkozó, őt érintő társadalmi gyakorlat. A másik oldalról megközelítve a kérdést, ez azt is jelenti, hogy a különböző társadalmi gyakorlatok addig maradnak fenn, amíg a többség racionálisan igazolhatónak tartja azokat, a súlyos igazolási deficit vezethet forradalmakhoz, vagy a tömeges ellenállás más módozataihoz.

A jognak azonban nem csupán nyilvános és racionális oldala létezik. Mindennapos tapasztalatunk, hogy a társadalmi viszonyok kialakulásában és működésében nem csupán nyilvános és racionális okok játszanak szerepet. A szociológiai kutatások egyik kiindulópontja, hogy a különböző társadalmi intézmények, gyakorlatok igen jelentős mértékű önállósodásra képesek az őket igazoló racionális indokoktól, és bizonyos társadalmi jelenségek háttérben olyan összefüggések állnak, melyek a nyilvánosság előtt rejtve maradnak.

Így például lehet, hogy a hagyomány ereje kölcsönöz bizonyos cselekvéseknek olyan tehetetlenségi nyomatékot, amely miatt az emberek szokásosan nem teszik racionális vizsgálódás tárgyává ezek értelmét. Vagy éppenséggel az emberek konformitási hajlama is lehet olyan ok, amely más tényezőktől viszonylag függetlenül képes fenntartani egy adott intézményt.

Ha például valaki azért házasodik templomban, mert a környezete ezt várja el tőle, akkor ezzel a lépésével hozzájárul az egyház fennmaradásához akkor is, ha ő maga nem látja értelmét az intézményes vallásgyakorlásnak. Sokszor előfordul, hogy cselekvésének ezt az okát (a konformitási hajlam) titkolja, és más nyilvános igazolást hangoztat (pl. a templomi esküvő „szebb”, mint a polgári).

A jogi gyakorlatok esetében sincs ez másképp. A jog iránti engedelmisségünk például nem csupán azon az indokon alapulhat, hogy előírásait racionálisan igazolhatónak találjuk. Számos más, sok esetben nem is tudatosuló tényező eredményezi azt, hogy magatartásunkat a jogi előírásokhoz igazítjuk (ilyen tényező lehet pl. a szankciótól való félelem, a konformitás, a megszokás ereje, stb.). De ezek, és az ehhez hasonló faktorok nem csupán a jog iránti engedelmeskedés motívumaiként juthatnak szerephez, hanem jelentős mértékben befolyásolhatják a

jogi intézmények működési jellemzőit (pl. két, jogilag egyformán indokolható megoldás közül, miért az egyiket vagy a másikat választotta a bíró). A jogszociológia ezen körülményeket is figyelembe veszi a vizsgálódása során (feltárásukra éppen a szociológia eszköztára a leginkább alkalmas). E megközelítés mögött olyan emberkép bontakozik ki, amelyik szerint az ember, bár ésszerű, racionális lény, de számos olyan megnyilvánulása is van, amelyekkel kapcsolatban nem törekszik racionális igazolásra, és nem mindig igényli azt mások részéről sem.

A különböző társadalmi jelenségekről, így a jogról is, akkor kaphatunk valamennyire reális képet, ha mindkét perspektívát szem előtt tarjuk. A társadalmi intézmények célját, és a gyakorlatukat igazoló elveket nem szabad figyelmen kívül hagyni, ha lényegüket meg akarjuk érteni. De azt sem tagadhatjuk, hogy a társadalmi életnek vannak olyan aspektusai, amelyek a tudatos, racionális cselekvések és megfontolások mezeje nem fed le (vagy éppen nem nyilvánosak), és ezekkel az aspektusokkal is számolni kell, ha az egyes jogi gyakorlatok fennmaradásának okát keressük.

2.2.1 A jogszociológia és a tételes jogtudományok

Az a határvonal, amelyet a jogászi jogelmélet és a jogszociológia között húztunk, részben arra is alkalmas, hogy elválassza az egyetemi jogi képzés törzsanyagát jelentő tételes jogtudományokat a jogszociológiától. Ez azért van így, mert a tételes jogi tudományoknak a jogdogmatikai tevékenység képezi a központi részét, a jogdogmatikai fejtegetések perspektívája pedig egybeesik a jogászi jogelméletével.

A jogdogmatikai tevékenység arra irányul, hogy a szakmai jogi gyakorlatokban résztvevők számára megkönnyítse a jog működtetését. Fogalmakat, kategóriákat, értelmezési és érvelési módszereket dolgoz ki, és ezekből koherens rendszert próbál formálni. Ez a tudományos vállalkozás teszi lehetségessé például azt, hogy viszonylag kevés írott jogi rendelkezés segítségével lefedhetővé váljon egy egész jogterület. Természetesen egy ilyen tömörítés azt eredményezi, hogy csak egy speciális tudás segítségével lehet megérteni és alkalmazni a szabályok bizonyos rendszerét. Egy laikus nem tudhatja azt, hogy egy kódex általános része sajátos „helyi értékkel” látja el a benne foglalt rendelkezéseket, és ezek ismerete nélkül a különös részi rendelkezésekkel nem sokra megyünk.

E fejtegetésekből az is kitűnik talán, hogy a jogdogmatika a *jognak mint szakmának* bizonyos részeire koncentrálna, sőt a jogászi gyakorlattal ez a tudományos szféra áll a legközvetlenebb kapcsolatban. Ez az a sajátosság ugyanakkor, amelyik egyben meg is különbözteti a jogelmélet magasabb elvontsági szinten álló részeitől. A jogdogmatikának, mint láthattuk, nem az a célja, hogy a jog egészének elméleti leírását nyújtsa, nem a jog általános sajátosságait kutatja. A megismerés ebben az esetben kimondottan gyakorlati célt szolgál.

A jogszociológiai kutatásoktól való elhatárolás azonban nem intézhető el ilyen könnyen. A nehézséget az jelenti, hogy a tételes jogtudományok képviselői a dogmatika művelésén túl egy bizonyos jogterület szabályozásának társadalmi hatásait, következményeit is vizsgálhatják, és szokták is vizsgálni. Ez feladat pedig a szociológiai módszer felhasználását igényli. Miként viszonyulnak akkor ezek a kutatások a jogszociológiához? A kérdésre a választ az adhatja meg, ha megkülönböztetünk egymástól a *jogági* és az *általános jogszociológiát*.

A tételes jogtudományok keretein belül művelt jogági jogszociológiák a hatályos szabályzás jobb megértését, illetőleg fejlesztését segítik elő. Céljuk tehát a jogdogmatikához hasonlóan gyakorlati. Ezzel szemben az általános jogszociológia feladata az, hogy minél többet megtudjon a jog és a társadalom összefüggéseiről, de nem azzal az elsődleges szándékkal, hogy az így szerzett ismeretekkel előmozdítsa valamelyik jogterület hatékonyabb szabályozását. A tankönyv következő fejezeteiben az általános jogszociológia eredményeit mutatjuk majd be.

Ha a jogász gyakorlat és a gyógyászat között párhuzamot vonunk, akkor könnyebb megérteni az előbb tárgyalt megközelítéseknek a gyakorlathoz való viszonyát. A gyógyászat egy gyakorlati tevékenység, melynek sajátos technikai fogásai, szabályi, professzionálisai vannak (bár bizonyos szinten – pl. népi gyógyászatok – művelhető tudományos ismeretek nélkül, ahogyan a jogalkalmazás is). Ugyanakkor létezik egy olyan tudomány, amely ezt a tevékenységet segíti, fejleszti, és hatékonyabbá igyekszik tenni: az orvostudomány. Ez a tevékenység felel meg annak, amit a tételes jogtudományok is művelnek. A biológia viszont magának a gyógyászatnak a tárgyát (az élő szervezetet) térképezi fel, és ilyen értelemben nincs is mindig közvetlen összefüggésben a gyógyászattal – ahogyan az általános jogszociológia és a jogelmélet sincs mindig közvetlen kapcsolatban a joggyakorlattal.

Összefoglalásként az alábbi táblázat tartalmazza a jogszociológia és a jogászok nézőpontját képviselő jogelmélet közötti leglényegesebb különbségeket (jogelméleten itt a tételes jogtudományokat is értjük):

	Jogelmélet	Jogszociológia
A vizsgálódások perspektívája	A jogelmélet jogász szemmel vizsgálja a jogi jelenségeket, tehát a <i>jogász</i> professzió <i>látásmódja</i> (egyfajta belső nézőpont) az, amelyet a jogelméleti írások képviselnek. A jogászok által használt fogalmak elemzéséből indulnak ki.	A jogszociológiai megközelítés felvállalja, hogy egy külső, <i>nem-jogász</i> nézőpontból közelít a jogi problémák felé.

A vizsgálódások fókusza	A jogelmélet középpontjában a <i>jog sajátosságának</i> meghatározása áll (ami elkülöníti a jogot a társadalom többi jelenségétől).	A jogszociológia – éppen ellenkezőleg – a jog és a társadalom közötti kapcsolatot vizsgálja, tehát azokat a tényezőket, amelyek <i>összekapcsolják a jogot a társadalom egyéb szegmenseivel</i> .
Előfeltételek	A jog egyszerre <i>szociológiai és normatív</i> jelenség (olyan társadalmi intézmény, amely bizonyos kötelezettségek előírására törekszik). Így <i>vizsgálható a társadalmi összefüggései nélkül is</i> .	A jog egyszerre <i>szociológiai és normatív</i> jelenség. Így <i>vizsgálható a normatív (kötelezettség-teremtő) oldala nélkül is</i> .
A tudomány „célközönsége”	Szorosan <i>összefügg a jogászai munkával</i> , illetőleg a jogászoknak a definíciók iránti természetes igényével. A jogászok az olyan kérdésekre adható válaszokra kíváncsiak, hogy mi az érvényes jog, mire alapozható a bíróság előtti érvelés, hogyan lehet egy döntés végeredményét meghatározni, vagy hogyan fogják a jogalkalmazó szervek a különböző jogszabályokat értelmezni stb.	A jogszociológiának <i>nincs közvetlen kapcsolata a jogászai munkával</i> , előfordulhat, hogy egyáltalán nem áll a jogászok tevékenységével összefüggésben. A jogszociológiát az érdekli, hogy milyen társadalmi tények befolyásolják a jog működését, milyen jogon kívüli meghatározó tényezők léteznek, és ezek hogyan hatnak a jogra. Vizsgálja továbbá azt is, hogy maga a jog milyen kölcsönhatásban van a társadalom többi elemével. Az ilyen jellegű vizsgálódásokból nem csupán a jogászok profitálhatnak (hanem pl. a jogalkotó is).
Az alkalmazott módszer	Értelmezés, elemzés, kritika: a jogelméleti gondolkodók igyekeznek a jogászok által használt kifejezéseket, jogászai nyelvet elemzés alá vonni és ebből a nyelvhasználatból feltárni a jogi fogalmak jelentését és háttérét, illetve egymáshoz való viszonyukat.	A jogszociológia inkább az empirikus kutatási módszerekre helyezi a hangsúlyt, az ellenőrizhető egzakt megfigyelési módszerek kerülnek előtérbe. Ezekből von le általános következtetéseket (dokumentum-elemzés, kérdőívek, kísérletek stb.).
A tudomány célja	A jog normatív oldalának megértése, a jogi kötelezettségekkel összefüggő fogalmak jelentésének kifejtése.	A jog tényoldalának magyarázata, a jog és a társadalom összefüggéseinek feltérképezése.

3. A jogszociológia vizsgálódások szintjei

A szociológia talán az egyik legkevésbé egységes tudományág. Ez nem meglepő, mivel kutatásának tárgya, maga a társadalom is több általánosítási szinten, és többféle módszerrel közelíthető meg. Ebből következően a jog iránti

szociológiai érdeklődésnek szintén több szintje és módszere létezik. Az alábbiakban azt mutatjuk be, hogy az *általános szociológia* bizonyos törekvései hogyan kapcsolódnak a jogszociológiához, és ezek alapján milyen típusú jogszociológiai problémafelvetéseket tudunk megkülönböztetni.

3.1 Szociológiai társadalomelmélet

A szociológiai elméleteknek létezik egy olyan típusa, amelyik az egész társadalom leírását kívánja nyújtani. Azt próbálja megmagyarázni, hogyan épül fel és működik a társadalom, azaz milyen elemekből áll, és ezek miként kapcsolódnak egymáshoz. Egy ilyen *szociológiai társadalomelmélet*nek természetesen foglalkoznia kell azzal, hogy hol van a helye a jognak a társadalmon belül, illetve milyen funkciót lát el. A jog jellemzésére ezek a törekvések általában az adott társadalomelmélet kialakításához felhasznált fogalmakat és kategóriákat alkalmazzák.

Az ilyen társadalomelméletbe ágyazott szociológiai jogelmélet egyik legkifejezőbb példája a német Niklas Luhmann (1927-1998) rendszerelmélete, aki a jogot ugyanazokkal a szociológiai kategóriákkal ábrázolta, mint a társadalom többi jelenségét. Elmélete szerint a társadalom alrendszerekre tagozódik (gazdaság, jog, vallás, tudomány, politika, művészet, stb.), amelyek egymástól elkülönülten működnek egy sajátos, belső logika szerint. Minden alrendszernek van egy csak rá jellemző kódja, amely szervezi a benne lezajló folyamatokat. A gazdasági alrendszer szereplőinek cselekvéseit így az irányítja, hogy tevékenységük hasznot hoz-e a számukra vagy veszteségük származik belőle, a tudományos szférában az számít, hogy egy adott lépés hozzájárul-e igaz ismeretek szerzéséhez vagy nem, a jogban pedig az, hogy jogszerűnek minősül-e valamilyen ténykedésünk vagy jogszerűtlennek. Az így egymástól függetlenül létező alrendszerek alkotják és tartják fent a társadalmat, mint egészet (ahogyan az emberi szervezet fennmaradását is a törzsfjlődés során specializálódott szervek működése biztosítja). Láthatjuk, hogy itt az „alrendszer” és a „kód”, azok a kategóriák, amelyek az egész társadalom, és a jog leírására egyaránt használatosak. A példa azért is tanulságos, mert arra is mutatja, hogy az ilyen típusú elméletek a jognak az ösztársadalmon belüli helyéről és funkciójáról beszélnek, és nem arról, hogy mit jelent a jog az abban résztvevők számára, vagy melyek a csak a jogi gyakorlatokra jellemző ismérvek.¹⁶

3.2 Szociológiai jogelmélet

¹⁶ Luhmann elméletéről bővebben lásd Karácsony András: Niklas Luhmann. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 167-176. o.

A társadalomelméleti megközelítések mellett léteznek olyan tudományos vállalkozások, amelyek szintén a jog *általános szociológiai magyarázatát* tűzik ki célként, de azt nem ágyazzák be általános társadalomelméleti keretbe (ezek a *szociológiai jogelméletek*). A jogot, mint társadalmi jelenséget a szociológia eszközeivel vizsgálják, és nagyban támaszkodnak a következőkben tárgyalandó empirikus jogszociológia eredményeire. Leginkább a jognak arra az oldalára kíváncsiak, ami realizálódik belőle, ami hatását gyakorol az emberek életére. Erre a megközelítésre szolgál jó példaként az amerikai jogi realisták már említett felfogása, akik a jog nevében eljáró személyek cselekvéseinek vizsgálatát (és nem pl. a jogi eszméket) állították középpontba, és az érdekelte őket, hogy e személyek milyen jogon kívüli szociológiai és pszichológiai tényezők hatására hozzák meg döntéseiket.

A szociológiai jogelméletek perspektíváit illetően létezik olyan álláspont, amely szerint – mivel a jog társadalmi jelenség – a jogelméleti elemzéseknek mindenképpen szociológiai alapon kell állniuk, így azt a magyarázó funkciót, amelyet jogelmélet kíván betölteni, a jog általános jelenségeinek vonatkozásában, át kell venni a jogszociológiának. A jogszociológia tehát felválthatja a jogelméletet. (Ugyanakkor fentebb láthattuk már: a jog nem csupán társadalmi, hanem normatív jelenség, így a jogelmélet létjogosultságának kétségbevonása ebből a kiindulópontból bizonyosan nem lehet sikeres.)

3. 3 Empirikus jogszociológia

A harmadik fajta törekvést empirikus szociológiának szokták nevezni. Az „empirikus” jelző a jogszociológia ezen ágának módszerére utal, azt jelenti, hogy tapasztalati úton (kérdőívekkel, interjúkkal, résztvevő megfigyeléssel) gyűjt adatokat a jogról, majd ezen adatok elemzésével próbál fényt deríteni bizonyos összefüggésekre. Ezeknek a vállalkozásoknak nem az a céljuk, hogy a jogot a maga egészében helyezték el a társadalom többi jelensége között. Azt vizsgálják, hogy a jog egyes intézményei hogyan érvényesülnek, mennyire felel meg valós működésük a rájuk irányuló elvárásoknak, másrészt azt, hogy milyen hatással van a jog működése egy adott közösségre, hogyan viszonyulnak az emberek a joghoz, esetleg milyen problémákat generál a jog. E kutatások lokálisak, általában egy adott jogrendszer meghatározott szeletéről szállítanak információt – amelyek természetesen hozzájárulhatnak magasabb elvontsági szintű elméletek kialakításához.

A jogszociológia utóbbi vizsgálódási szintjével kapcsolatban feltehető az a kérdés, hogy a szociológiai erőfeszítések eredményei mennyiben járulhatnak hozzá a jogászok tudás gyarapításához. Egyszerűen fogalmazva: mit tud mondani a jogászok számára? A válaszhoz el kell különíteni a jogszociológia két megközelítését. A hagyományos megközelítés az empirikus jogszociológiát szakszociológiának tekinti, mely a jogi jelenségeknek általában a szociológia

szempontból érdekes oldalát vizsgálja. Ilyen például, hogy miként hat a jogi szabályozás elterjedése a hagyományos társadalmi kötelezésekre, milyen más szabályozó rendszerek vannak a jogon kívül, vagy éppen az, hogy milyen típusú konfliktusokat képes megoldani a jog, kik veszik inkább igénybe a jogi utat stb.

Ezzel szemben, a továbbiakban általunk követett megközelítés az empirikus elemzések céljának azt tekinti, hogy megvilágítsa a jogászai munka szociológiai hátterét. Ezért az ilyen tudományos törekvéseket – annak ellenére, hogy a jog jelenségeihez külső, nem-jogászai nézőpontból közelítenek – nevezhetjük *jogászai jogszociológiának* is. A jogászai jogszociológia a professzionális joggyakorlat társadalmi magyarázatára törekszik, a joggyakorlat teljesebb megismeréséhez nyújt segítséget.

Egy közelmúltban lezajlott olasz kutatás például kimutatta azt, hogy Olaszországnak azokon a részein, ahol a munkanélküliség magas, tehát nehezebb elhelyezkedni, a bíróságok a munkáltató részéről történő felmondás jogi feltételeit sokkal szigorúbben értelmezik. Magyarul, ezekben a régiókban a bírósági gyakorlat következtében nehezebb a munkáltatóknak megszabadulni a munkavállalóktól, míg azokban a régiókban, ahol alacsony a munkanélküliség, a bíróságok sokkal elnézőbben ítélik meg a felmondáshoz szükséges feltételek megvalósulását, hiszen a munkavállalónak könnyebb elhelyezkedni. Ebben az esetben tehát az ítéletek dogmatikai elemzése önmagában nem ad választ arra kérdésre, hogy mi okozza a gyakorlat területi eltéréseit, ehhez tudnunk kell, hogy milyen jogon kívüli megfontolások befolyásolhatták a bírókat.¹⁷

¹⁷ Lásd Andrea Ichino – Michele Polo – Enrico Rettore: Are judges biased by labor market conditions? *European Economic Review*, 2003. 913-944. o.